

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVRİNDE TÜRKÇE'NİN RESMÎ DİL OLMASINI KİM KABUL ETTİ?*

ERDOĞAN MERÇİL

Son yıllarda devletin de kabul ettiği "Dil Bayramı" kutlamalarında (13 Mayıs) yanlış bir değerlendirme görülmekte ve Türkiye Selçukluları döneminde Türkçe'nin resmî dil olarak Karamanoğlu Mehmed Bey (1261-1278) tarafından gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Nitekim "Dil Bayramı" kutlamalarında gerek medyada ve yazılı metinlerde, gerek ders kitaplarında bu şekilde açıklamalar yapılmaktadır¹.

Peki bu durum nasıl ortaya çıkmıştır veya bu konudaki değerlendirmeyi kim başlatmıştır? Kanaatimce ima yoluyla da olsa bunu ilk başlatan Ord. Prof. Fuad Köprülü'dür. O, 1918'de kaleme aldığı, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde², önce XIX. yüzyıl tarihçilerinden Hayrullah Efendi (? -1866)'den bir alıntı yapıyor, "... Badehu Dîvan tertip olunup tahriyat ve evâmirin cümlesi Lisân-ı Fârsî üzere yapıldığından, Lisân-ı Türk mahvolmak derecesine gelmişti. Binâenaleyh Dîvan'da kıraat olunacak evrâkın mecmûu Lisân-ı Türkî üzere olup, elsine-i sâire ile tekellüm olunması muhkem yasak oldu." Hayrullah Efendi bu olayın tarihini de h. 10 Zilhicce 676/4 Mayıs 1277³ olarak veriyor. Görüldüğü üzere burada olayı kimin gerçekleştirdiği belirtilmemiştir. Ancak üç sahife sonra aynı eserinde Prof. Köprülü⁴, Türkçe o devirde (yani Türkiye Selçukluları devri) yazı dili olarak pek şâyi bulunmamakla beraber, daha Sultan Veled'den önce Anadolu'da aruz vezniyle Türkçe tasavvufî manzumeler, menkıbeler, hikâyeler yazıldığı da muhakkak gibidir." şeklinde bir ifade kullanıyor ve buna ait verdiği notta ".. Karamanoğlu Mehmed bey'in Türkçe'yi resmî lisan yapması münasebetiyle

* Bu yazımız 13'üncü ClÉPO-Sempozyumu (21-25 Eylül 1998-Viyana)'nda bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Bk. Koprıman K.Y., (Koordinatör), *Tarih I Ders Kitabı*, Ankara 1993, s. 177. M.E.B.Y.; Merçil, E. (Koordinatör), *Lise İçin Tarih I Kredili Sistem*, İstanbul 1992, s. 241.

² Bk. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul 1918, s. 262, 267 not. 2. Ayrıca bk. Hayrullah Efendi, *Tarih-i Âl-i Osman*, I, s. 110.

³ 10 Zilhicce 676'nın miladî karşılığı 4 Mayıs 1278 olmalıdır.

⁴ Bk. Köprülü, aynı eser. s. 267 not. 2.

verilen tafsilâta.." bakınız diyor. Prof. Köprülü daha sonra kaleme aldığı başka bir eserinde⁵," (Hicri 676)'da Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'yı zaptettiği zaman divan işlerinde yalnız Türkçe kullanılmasını emretmiş ve bir rivayete göre eski kâtiplerden birtakımı katlettirmiştir" diyerek olayı Karamanoğlu'nun gerçekleştirdiğini açıkça kabul ettiği gibi bunun için kan da döktürmüştür.

Köprülü'den sonra Türkçe'nin resmî dil olmasıyla ilgili bilgi veren bilim adamı Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı'dır. Onun *Anadolu Beylikleri*⁶ adlı kitabında da olayın yaratıcısı Karamanoğlu Mehmed Bey'dir, "Şemsüddin Mehmed Bey, Gıyasüddin Siyavüş'ü hükümdar ilân eyledikten sonra Farsça olan resmî muharreratı (mektuplar, yazılı kağıtlar) kaldırarak onun yerine Türkçe muharreratı koydu. Rahmetli hocam buna ilgi çekici bir sebep de bulmuş, "Bu suretle divandan çıkan yazılar ve gelecek cevapların Türkçe olması kendisi için emniyeti mücip oluyordu" demiştir.

Öte yandan Prof. Dr. Ş. Tekindağ İA. Karamanlılar maddesinde (s. 319) bu konuda kısa da olsa doğru bilgi vermektedir," *Konya önünde akdolunan divanda*, dergahta, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka dil kullanmamağa karar verildi"⁷. İbrahim Artuk⁸da, Tekindağ'ın verdiği bilgiyi tekrarlıyor. Ancak Prof. Tekindağ'ın, bu konuda zikrettikleri, belki de kısa olduğundan daha sonraki araştırmacılar tarafından ihmal edilmiş görülüyor.

1965'lerde Prof. Dr. İ. Kafesoğlu'na göre, Türkçe'nin resmî dil olmasının kahramanı Karamanoğlu Mehmed Bey'dir, bu konuyu "bugünden sonra divanda, dergahta, bârgâhta, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka dil konuşulmayacaktır" şeklindeki bir fermanla çözmüştür. Görüldüğü üzere divanda alınan bu karar, artık Karamanoğlu Mehmed Bey'in fermanına dönüşmüştür.

⁵ Bk. Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatının tekâmülüne bir bakış, *Türk Tarihinin Ana Hatları* serisi, Akşam Mat. İstanbul 1930, s. 5.

⁶ Bk. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969², s. 5-6.

⁷ Aynı mlf., "XIII. Yüzyıl Anadolu Tarihine aid araştırmalar Şemsüddin Mehmed Bey Devrinde Karamanlılar" *Tarih Dergisi* sayı: 19 İstanbul 1964, s. 91-92. Bu ikinci makalede bir-iki fazlalık varsa da olayın anlatımı genelde doğrudur.

⁸ Bk. "Sahte Selçuklu Sultanı Cimri", *Tarih Dergisi*, sayı: 13, İstanbul 1958, s. 156. Buna mukabil Ali Sevin'e göre, karar aldırın Mehmed Bey'dir, bk. "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not", *Belleten* sayı 97, Ankara 1961, s. 67.

⁹ Bk. Selçuklular mad. İA. s. 410.

Prof. C. Cahen¹⁰ ise bu olayı ve nedenini şöyle açıklıyor, "Bütün bunların arasında en çok şaşılacak şey ise, Türkmenler'in Arapça'yı ve hattâ Farsça'yı bilmemeleri nedeniyle Anadolu'daki Selçuklular'da daha önce asla görülmemiş birşeyi Türkçe'yi kullanan bir divan kâtipliğini kurmuş olmalarıydı." Cahen'in verdiği bu bilgide ne Karamanoğlu'nun ne de divan toplantısının zikri geçiyor. Ayrıca ortaya bir de divan kâtipliği çıkıyor ki, Cahen bu bilgiyi Yazıcızâde Ali'nin *Selçuk-nâme'sinden* almış olmalıdır.

1970'te Prof. Dr. Faruk Sümer¹¹, bir takdim tehirle Mehmed beğ vezir oldu deyip, Türkçe'nin resmî dil olmasının kararının divanda alındığını belirterek doğruyu ifade ediyor.

Bundan sonra Türkçe'nin resmî dil olmasıyla ilgili yazılanlar bu olayı Karamanoğlu Mehmed bey'in gerçekleştirdiği şeklindedir. Yine 1970'te Prof. Dr. N. Kaymaz, Karamanoğlu'nun faaliyetlerini ön plâna çıkarıyor,¹² "Bu arada Mehmet Bey, her yöne haberler yollayarak, bütün Türkmenleri davet etmiş, divân toplantıları, tayinler ve tevcihler yapmış ve, o günlerde, Anadolu Türkünün, yabancı idaresinden olduğu kadar, yabancı baskısından da ne derece bunalmış bulunduğunu gösteren meşhur tarihi fermanın yayınlamıştır."

Önce olayı doğru olarak yorumlayan Prof. Dr. O. Turan¹³, daha sonra Mehmed Bey divan toplantısında bu mühim kararı almıştır demektedir¹⁴. Türk dili ve Edebiyatı bölümü öğretim üyeleri de bu konuda fikirlerini belirtiyorlar. Rahmetli Prof. Dr. F.K. Timurtaş, *Türk Dünyası El Kitabı* (Ankara 1976, s. 330)'unda olayı şöyle açıklıyor, "Karamanoğlu Mehmed Beg... devlet idaresini vezir sıfatıyla ele aldıktan sonra, 15 Mayıs 1277 (H. 10 Zilhicce 675) dellâl çağırarak, şu fermanı her tarafa yayıyor: "Şimden gerü divanda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır". Yine aynı bölümden Prof. Dr. N. Yüce¹⁵ de bu konuda, "Resmî yazışmalarda, edebî ve ilmî eserlerde Farsça ve Arapça geleneği Anadolu Beylikleri zamanında da devam ettiği gibi, İran Kültürünün tesiri daha da

¹⁰ Bk. *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s. 290. Türkçe trc. Yıldız Moran, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1984², s. 283.

¹¹ Bk. "Anadolu'da Moğollar", *SAD I*, Ankara 1970, s. 52.

¹² Bk. *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 173.

¹³ Bk. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 321.

¹⁴ Bk. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 562.

¹⁵ Bk. *Türkler* (Türk dili) mad. *İA*. s. 495.

arttı. Bu duruma ilk tepki 1277'de Karamanoğlu Mehmed Bey'in "bu günden sonda Divan'da dergahta, bâriğâhta, mecliste, meydanda Türkçe'den başka dille konuşulmayacaktır" mealindeki meşhur yasağı olmuştur" şeklinde bir açıklama yapıyor. Her iki öğretim üyesine göre, kararı tek başına Karamanoğlu Mehmed Bey almıştır, burada ne Selçuklular'dan ne de divandan bahis vardır.

Prof. Dr. Nezihi Aykut¹⁶'a göre de, Cimri'nin vezirliğini üzerine alan Mehmed Bey bu arada devletin resmî dili olarak Farsça yerine Türkçe'yi kabul ettirmiştir.

Öte yandan biz de Türkçe'yle ilgili kararı divan toplantısında Karamanoğlu Mehmed Bey'in aldığını belirterek bu yanlış yorumu devam ettiriyoruz¹⁷.

Yukarıdakilere benzer bir yorum, Karamanoğlu Mehmed Bey'in devlet işleri dahil her yerde Türkçe konuşulmasını emretmesi, Küçükdağ ve Arabacı adlı araştırmacılar tarafından da yapılmıştır¹⁸. Prof. Dr. Refik Turan¹⁹'a göre de, Divan toplantısında Mehmed Bey Türkçe hususunda mühim bir karar almıştır.

Daha etraflı bir araştırmayla örnekleri belki de çoğaltmak mümkündür. Ancak bu konuda özellikle Türk araştırmacıların neler yazdıklarını belirtmek açısından zikrettiğimiz örneklerin yeterli olacağı kanaatindeyim.

Yukarda belirttiğimiz araştırmacıların verdikleri bilgilere bakarsak 1277'deki Türkçe'yle ilgili kararın baş mimarı Karamanoğlu Bey olduğu anlaşılmakta ve Selçuklu divanı hiç söz konusu edilmemektedir. Araştırmacılar bu olayda Karamanoğlu Mehmed Bey'i nedense aşırı derecede önemsemiş ve ön plâna çıkarmışlardır.

Peki Türkçe'yle ilgili bu durum nereden ortaya çıkmaktadır? Bunu anlayabilmek için her hâlde Selçuklu devrinin kaynaklarını gözden geçirmek gerekiyor. Türkiye Selçukluları devrini yaşamış müelliflerden biri Kerimüddin Mahmud b. Muhammed Aksarayî'dir. Aksarayî Selçuklu Devleti'nin hizmet-

¹⁶ "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri", *Belleten* sayı: 203, Ankara 1988, s. 477.

¹⁷ Merçil, E., *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 161.

¹⁸ Bk. *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994, s. 113.

¹⁹ Bk. *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, İstanbul 1995, s. 111.

tinde bulunmuş ve eseri *Müsameretü'l-Ahbâr ve Musayeret ül-Ahyar*'ı h. 723/m. 1323'de yazmıştır. Aksarayî'nin konumuzla ilgili olarak yazdıkları şöyledir²⁰, "Cimri taraftarları Konya'da saltanat sarayının bütün mal ve hazinesini yağmaladılar. Selçuk Devleti'nin bu eski başşehri şimdi de Cimri'nin saltanatına boyun eğdi. Alçak bir şeytan Süleyman tahtuna oturdu. Cimri'nin adına hutbe okundu ve para kesildi. Beraberinde getirdiği çapulcular her tarafta talana ve yağmacılığa koyuldular.." Aksarayî'nin verdiği bilgilerde ne Türkçe olayı ne de Karamanoğlu Mehmed Bey'in ismi geçmektedir.

Türkiye Selçukluları ile ilgili kaynaklardan biri de Farsça *Anonim Selçuk-nâme* adıyla bilinen eserdir. Hicri 765/m. 1363-1364 yılına kadar olayları ihtiva eden bu *Selçuk-nâme*²¹'ye göre, "...Ansızın bir şahıs (Cimri) ortaya çıkarak ben İzzeddin Keykavus'un oğlu şehzade Mes'ud'um dedi... Türkler baş kaldırdı... derken bu şahıs buldular. Onu bahane ederek Konya'nın üstüne askerle yürüdüler. Karaman, Eşref, Menteşe Türkleri'nden 10 bine yakın bir ordu Konya'ya geldi... Türkler kale kapılarını ateşe verdiler, şehri ele geçirdiler 8 Zilhicce 677/22 Nisan 1279²². O şahıs tahta oturdu, adına hutbe okuttular. Karaman'ın en büyük oğlunu kendine vezir edindi." Bu kaynağımızda da Türkçe konusunda ve Karamanoğlu'nun ismi hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Karamanoğulları'na ait *Şikârî Tarihi* de, "Sultan Alâeddin, Cimri namında bir haramîyi habs eylemişti; Karamanoğlu habisten çıkarub, Konya'ya

²⁰ Bk. *Müsameret ül-Ahbâr, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, nşr. O. Turan, Ankara 1944, s. 123-124./Trk. trc. *Selçuki Devletleri Tarihi, Aksaraylı Kerimeddin Mahmûd'un Musameret el-Ahyar adlı Farsça tarihinin tercümesi*, Türkçe'ye çvr. M. Nuri Gençosman, Ankara 1943, s. 205.

²¹ Bk. *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi* III, Tıpkıbasım ve Türkçe trc. Prof. Dr. Feridun Nâfız Uzluk, Ankara 1952, Farsça metin, s. 59-60, Türkçe trc. s. 39.

²² Bu tarih de münakaşalıdır. Prof. Kaymaz (aynı eser, s. 172 not. 136) bu tarihi konu ederek şöyle bir neticeye varıyor, 7 Zilhicce 675/12 Mayıs 1277. Daha sonra bu tarihle ilgili nottaki açıklaması ise, "Tarih *Anonim Selçuknâme*'den alınmıştır. Fakat burada yanlışlıkla sene 676 olarak gösterilmektedir (s. 60). İbn Şeddad aynı ayın dokuzuncu Perşembe gününü veriyor (Bk. *Baybars Tarihi, Al-Melik Al-Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, Türkçe'ye çeviren:Ord. Prof. M. Şerefüddin Yalıtıkaya, İstanbul 1941, s. 90). Halbuki ayın dokuzu değil, yedisi Perşembe'ye geliyor. Onun için *Anonim*'in kaydını seneyi düzelterek almayı tercih ettik" şeklindedir. Ancak *Anonim Selçuknâme*'nin verdiği tarih 677'dir (Bk. Uzluk, s. 60). Bu bakımdan o tarihi yani 677'yi alırsak olay 1279'da geçmiş olmaktadır. Burada esas olarak Cimri adına basılan h. 675/m. 1277 tarihli parayı kabul edersek, olayın tam tarihini 8 Zilhicce 675, yani 13 Mayıs 1277'yi bulabiliriz.

hâkim eyledi." şeklindeki haberle konumuz hakkında suskun kalıyor²³. Ayrıca Türkiye Selçukluları tarihiyle ilgili bilgi veren bazı müelliflerin eserlerinde de bu hususta bir habere rastlayamıyoruz²⁴.

Devrin ve daha sonraki tarihçilerin pek haber vermediği bu konuyla ilgili elimizde tek bir kaynak mevcuttur. Bu İbn Bibî'nin eseri *El-Evamirü'l-Alâ'ie fi'l-Umur il-Alâ'ie*'dir²⁵. İbn Bibî Türkiye Selçuklu devrinin canlı şahitleri arasındadır ve eserini 679 yılı sonlarında 1281'de yazmıştır. Bu yazım yılı, Türkçe'yle ilgili kararın alındığı tarihten 3-4 yıl sonraya düşmektedir. İbn Bibî bu hususta ne diyor²⁶, "Cimri'yi şehre getirdiler, Devlethanede sultanların makamına oturtular... Ertesi gün Cimri'yi büyük bir ihtişam ve debdebe içinde çok sayıda komutan (serheng), sayısız cevghandar, süslü candarlar, silahdar ve camedarlarla birlikte ata bindirip şehrin etrafında gezmeye çıktılar. Dönünce divan kurdular. Her tarafa makam sahibi kimseleri ve taraftarlarını (eshab-ı manasib ve taraftaran-ı memalik) çağırarak için fermanlar çıkardılar, "Bu günden sonra hiç kimse divan'da, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka dil konuşmayacak" diye karar aldılar (karar çünan nihadend). Birkaç gün işleri yolunda gitti. Vezirlik Karamanoğlu Mehmed Beğ'e verildi".

İbn Bibî'nin verdiği bu bilgiye baktığımızda alınan kararlar ilgili olarak Karamanoğlu Mehmed Beğ'in ismi geçmemektedir. Ayrıca divandaki bu olayın haberini, müellif karar aldılar diye noktalamaktadır. Yani bu kararı tek bir kişi değil, bu sırada divanı oluşturan kişiler almıştır²⁷. Belki o divana Karamanoğlu Mehmed Beg de dahildir, ancak kaynaktan açık ve seçik bir şekilde kararda etkili olduğu hususunda bir bilgi yoktur. Diğer taraftan

²³ Mesud Koman, *Şikârinin Karaman Oğulları Tarihi*, Konya 1946, s. 44.

²⁴ Bk. Hamidullah Müstevfi, Gaffarî, Osmanlı devri tarihçilerinden bazıları, Cennabi, Münecimbaşı Ahmed efendi, Ahmed b. Mahmûd (*Selçuknâme*), Mehmed Neşri.

²⁵ Önsöz ve fihristi hazırlayan Adnan Sadık Erzi, Tıpkıbasım, Ankara 1956/Türkçe trc. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996, Kültür Bak. Yay.

²⁶ Bk. s. 692 ve 696/Trk. trc. II, s. 205 ve 209; Yazıcızâde Ali, *Tarih-i Alî Selçuk*, Topkapı Sarayı, Revan Köşkü ktp. nr. 1390, vr. 503.

²⁷ Burada belki de divana katılan görevlileri de belirtmek gerekir. Genelde Türkiye Selçukluları Büyük Divanı; vezir, naib, müstevfi, tuğraî, emîr-i arz, işraf-ı memalik, atabey ve pervaneden oluşmakta idi, bk. Uzunçarşılı, İ.H., *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1970, s. 89. Ancak bu sırada belki de genişletilmiş bir divan söz konusudur. Konya'ya hâkim olan Türkmen gruplarının reisleri ve onlarla birlikte hareket eden devlet büyükleri de büyük bir ihtimalle adı geçen toplantıya katılarak bu kararı almışlardır.

Karamanoğlu bazılarının iddia ettiği gibi, bu divan toplantısından önce değil, birkaç gün sonra vezir olmuştur.

Netice, bundan böyle bu yanlış yorumu düzeltmenin zamanı gelmiştir. Türkçe hususundaki kararın Karamanoğlu Mehmed Beğ'in fermanı ve yasağıyla değil, Selçuklu Divanı tarafından alındığını ifade etmek daha doğru olacaktır kanaatindeyim.

